

Әлуетті банкроттықты
бағалау
Қаржылық талдау

- Табиғат пен қоғамдық өмірдің құбылыстарын зерттеу талдаусыз болмайды.
- «Талдау» термині аударғанда «бөліну» деген сөзді білдіретін «analysis» деген латын сөзінен шықты.
- Сондықтан, талдау құбылыс немесе затты бөлімдерге (топтар), элементтерге, ішкі, бұл құбылысқа ғана тән құрамдарға бөліну деп белгіленеді.

Талдаудың тарихы

- Талдау «Синтез» ұғымымен диалектикалық қарсы бірлікте тұрады, зерттелген объектінің алдында бөлінген элементтерін бір тұтастыққа жинайды.
- Талдау, экономикалық құбылыстар мен процестер мәнін білу құралы ретінде, б.з.д. 4000 ж. қалыптасқан.
- Бірақ өзінің теоретикалық және тәжірибелік дамуын ол 19 ғасырдың екінші жартысында, капиталистикалық қатынастың дамуы кезінде алды.

Қаржылық және басқару талдау болады.

- Қаржылық талдау ішкі және сыртқы болады.
- **Қаржылық талдаудың басты мақсаты** – кәсіпорын қаржы-шаруашылық әрекетін терең, мұқият және комплекстік зерттеу, және бұның негізінде оның тиімділігі қандай, кәсіпорынның қаржы тұрақтылығын жақсарту және бекіту, оның іскерлік белсенділігін көтеру жолдары қандай деген сұрақтарға жауап алу.

Кәсіпорынның қаржылық талдауының негізгі міндеттері:

- - кәсіпорын қаржылық жағдайының жалпы бағасы және есепті жылда оның өзгеруі;
- - активтердің құрамы және құрылымын, олардың жағдайын және жылжуын бағалау;
- - өзіндік капиталдардың және міндеттердің құрамы және құрылымын, олардың жағдайын және жылжуын бағалау;
- - кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын талдау және олардың деңгейінің өзгеруін бағалау;
- - кәсіпорынның төлеу қабілетін және баланс өтімділігін талдау;
- - кәсіпорын табыстылығының абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштерін талдау;
- - кәсіпорынның қаржылық-шаруашылық әрекетінің іскерлік белсенділігін және тиімділігін талдау;
- - кәсіпорынның нарықтық тұрақтылығын қысқамерзімді болжау және оның қаржылық стратегиясын өңдеу.

Талдау түрлі нышандармен классификацияланады:

1 Салалық нышанмен, қоғамдық еңбекті бөлу негізінде белгілейді:

- а) экономиканың жеке салалар өзгешілігін есепке алатын есеп берушілік талдау (ауыл шаруашылық, өнеркәсіп, құрылыс);
- б) экономиканың барлық салаларындағы талдаудың теоретикалық және әдістемелік негізі болатын салааралық талдау.

2 Уақыт нышаны бойынша талдау бастапқы (болашақты) және кейінгі (ретроспективті) болып бөлінеді:

- а) бастапқы шаруашылық операцияларына дейін өткізіледі. Ол басқару шешімдер мен жоспарлық тапсырмаларды негіздеуге, сонымен қатар келешекті болжап, жоспарды орындаудың бағасын беру үшін, қолайсыз нәтижелерді ескеру үшін керек;
- б) кейінгі талдау шаруашылық операциялар жасалғаннан кейін өткізіледі. Ол жоспар орындауын бақылау үшін, пайдаланбаған резервтерді айқындау үшін, кәсіпорын әрекетінің нәтижелерін объективті бағалау үшін керек қолданылады.

- Рестроспективті (кейінгі) талдаудың екі түрі бар: жедел және қорытынды талдау.
- Жедел талдау шаруашылық операция өткізілгеннен кейін немесе өткізілген уақытта, яғни өте қысқа уақытта (күн, тәулік, кезек) өткізіледі. Оның мақсаты – жедел кемшіліктерді тауып, шаруашылық процестерге әсер ету.
- Қорытынды (соңғы) талдау уақыттың есепті кезеңі (ай, квартал, жыл) бойынша өткізіледі. Оның құндылығы - кәсіпорын әрекеті тиісті кезең бойынша есептік мәліметтер арқылы жиынтықты және жан-жақты зерттеледі.

3 Кеңістік нышаны бойынша шаруашылық ішіндегі және шаруашылық арасындағы талдауды анықтайды:

- а) шаруашылық ішіндегі талдау зерттелген кәсіпорынның ғана және оның құрамдық бөлімшелерінің әрекетін зерттейді (ішкі резервтерді табуға);
- б) шаруашылық арасындағы талдау барысында екі және одан көп кәсіпорындардың әрекет нәтижелерін салыстырады. Бұл озық тәжірибені және жұмыс тиімділігін көтеру сыртқы резервтерін айқындауға көмектеседі.

4 Басқару объектілері бойынша талдау келесілерге бөлінеді: техникалық-экономикалық, қаржылық-экономикалық, басқару, әлеуметтік-экономикалық, экономикалық - статистикалық, экономикалық - экологиялық, маркетингтік:

- а) техникалық-экономикалық талдауды кәсіпорынның техникалық қызметтері өткізеді. Оның көмегімен техникалық және экономикалық процестердің өзара байланыстары зерттеледі, кәсіпорын әрекетінің экономикалық нәтижелеріне әсері анықталады;
- б) қаржылық-экономикалық талдау біріншіден кәсіпорын жұмысының қаржылық нәтижелерін зерттейді: қаржы жоспарын орындау, өзіндік және қарыз қаражаттарын пайдалану тиімділігін, табыстылықтың өсуін, қаржылық жағдайын және төлем қабілеттігін;

- в) басқару талдау жоспарлау, бақылау және тиімді басқару шешімдерді қабылдауға керек ақпаратты басшылыққа ұсыну, маркетинг әрекеті, қаржылық саясат сұрақтар жөнінде стратегия мен тактиканы өңдеу, өнеркәсіп техникасын, технологиясын және ұйымдастыруын жақсарту мақсатпен өткізіледі;
- г) әлеуметтік-экономикалық талдау әлеуметтік және экономикалық процестердің өзара байланысын, олардың бір-біріне және жұмыстың экономикалық нәтижесіне ықпалын зерттейді;
- д) экономикалық-статистикалық талдау басқарудың түрлі деңгейінде (кәсіпорын, сала, өңір) көпшілік қоғамдық құбылыстарды зерттеу үшін қолданылады;
- е) экономикалық-экологиялық талдау қоршаған ортаны сақтау және жақсартумен, экологияға деген шығындармен байланысты экологиялық және экономикалық процестердің өзара байланыстарын зерттейді;
- ж) маркетингтік талдау сыртқы ортаны, шикізат рыногі мен дайын өнімді өткізуді, оның бәсекеге қабілеттігін, сұраныспен ұсынысты, коммерциялық тәуекелді, баға саясаты қалыптасуын зерттеу үшін қолданылады.

5 Объектілерді зерттеу әдісі бойынша талдау салыстырмалы, диагностикалы, факторлы, маржиналды, экономикалық -математикалық, экономикалық-статистикалық, функционалдық-құндылықты болуы мүмкін.

- а) салыстырмалы талдау барысында есеп берушілік көрсеткіштерді жоспар көрсеткіштермен, өткен жылдардың мәліметтерімен, озық кәсіпорындармен салыстырумен ғана шектеледі;
- б) факторлық талдау нәтижелі көрсеткіштер деңгейін өзгертуге факторлардың ықпалы деңгейін анықтауға бағытталған;
- в) диагностикалық талдау – сол бұзушылыққа тән, типтік нышандардың негізінде экономикалық процестердің түзу жүру бұзушылықтарының сипатын белгілеу;

- г) маржиналдық талдау – сату, өзіндік құны, шығындарды тұрақты және тұрақты еместерге бөлу өзара байланысында негізделген бизнестегі басқару шешімдердің тиімділігін бағалау және негіздеу әдісі;
- д) экономикалық-математикалық талдаудың көмегімен экономикалық есепті шешудің ең тиімді нұсқалары таңдалады;
- е) функционалдық-құндылық талдау резервтерді анықтау әдісі деп саналады. Ол объект орындаған функцияларда негізделеді де тауар өмірлік циклдің барлық кезеңдерінде оларды өткізудің тиімді жолдарына бағытталған;
- Оның негізгі міндеті керегі жоқ тораптарды, бөлшектерді жою, материалдарды ауыстыру арқылы артық шығындарды анықтап ескерту.

6 Субъекттер (пайдаланушылар) бойынша талдау ішкі және сыртқы болады:

- а) ішкі талдау кәсіпорында өндірістік, коммерциялық және қаржылық әрекетті жедел, қысқа- және ұзақмерзімді басқару үшін өткізіледі;
- б) сыртқы талдау шаруашылық басқару, банктер, қаржы органдары, акционерлер және инвесторлармен қаржылық және статистикалық есеп берушілік негізінде өткізіледі.

7 Зерттелетін объектілерді қамту бойынша талдау жаппай және таңдаулы болады:

- а) жаппай талдау барлық объектілер бойынша өткізіледі;
- б) таңдаулы талдау объектілердің жартысында ғана өткізіледі.

8 Бағдарламаның мазмұны бойынша талдау комплекстік және тақырыптық болады:

- а) комплекстік талдауда кәсіпорын әрекеті жан-жақты зерттеледі;
- б) тақырыптық талдауда белгілі уақытта көп қызығушылық туғызатын кәсіпорын әрекетінің жеке жақтары ғана зерттеледі.

Ықтимал банкроттықты бағалау

- Банкроттық – бұл № 176-V ҚРЗ2014 жылғы 7 наурыздағы Оңалту және банкроттық туралы ҚР Заңына сәйкес, сот шешімімен қабылданған немесе соттық емес тәртіпте кредиторлармен келісу бойынша оны жоюдың негізі болған қарызын өтей алмаған борышкер.

- Кәсіпорынның дәрменсіздігі деп оның ағымды әрекетін қаржыландыруға және мерзімдік міндеттемелерді жабуға борышкердің оның мүлік алдында міндеттерін арттырумен немесе борышкердің баланстық құрылымының қанағатсыздығымен байланысты қабілетсіздігін санайды.
- Баланстың қанағатсыз құрылымы – борышкер мүлігінің және міндеттерінің сондай жағдайы, қашан мүлік есебінде кредиторлар алдында борышкер мүлігінің жетіксіз өтімділігімен байланысты уақытында міндеттерді орындау қамтылуға

Банкроттық жағдай туғанының негізгі себептері –
объективті және субъективті себептер:

- - қаржылық-несиелік, салықтық, экономиканы қайта өзгертудің заң шығарушылық базасының жетілмегендігі;
- - инфляцияның биік деңгейі;
- - банкроттықты алдын ала ескере алмау және одан болашақта құтылу;
- - нарық конъюктурасын білмегендіктен сату көлемінің төмендеуі;
- - өндіріс көлемінің төмендеуі;
- - өнім сапасының нашарлауы және оның бағасының төмендеуі;
- - дәлелсіз биік шығындар мен өнімнің төмен пайдалығы;
- - қарыздар мен өзара төлемеулердің болуы және т.б.

- **Банкроттық болудың бірінші белгілері** – қаржылық есеп беруді ұсынудың кешіктірулері және баланс пен табыс және шығын туралы есеп беру құрылымындағы өзгерістері болып табылады.
- **Дәрменсіздік туралы** шешімдер еркін тәртіпте кәсіпорынның өзімен немесе төрелік сот қорытындысы бойынша қабылданады.
- Кәсіпорындардың көпшілікті банкроттығы қатаң жайсыз салдарға апарады, сондықтан банкроттыққа жол бермеудің және дағдарыс жағдайдан шығу белгілі механизмі қарастырылған.

- **Бұл механизмнің негізгі элементтері:**
- - банкроттықты құқықты реттеу;
- - тауар өндірушілерді сақтап қалу мақсатымен төлем қабілетсіз кәсіпорындарға мемлекеттік қаржылай көмек көрсету шаралары;
- - банкроттық процедурасының барлық мүшелерінің мүдделерін экономикалық қорғау;
- - реорганизациялық және жою шараларын қаржыландыру.

- Банкроттық мүмкіндігін бағалау үшін келесі әдістер қолданылады:
- 1) экономикалық-математикалық моделдерді қолдану.
- Бұл екі, үш, төрт, бес және жетіфакторлық моделдер болуы мүмкін. Олар банкроттық мүмкіндігіне тәуелді негізгі көрсеткіштерде негізделеді.
- 2) *төлем қабілеттігі көрсеткіштерін болжау келесі коэффициенттер негізінде өткізіледі: ағымды өтімділік, өз қаражатпен қамтамасыздық.*

- Көбінесе ағымды *өтімділік коэффициенті* және *қаржылық тәуелдік коэффициенті* сияқты негізгі көрсеткіштерді пайдаланатын **екіфакторлық модель** қолданылады.
- Бұл көрсеткіштер салмақты коэффициенттерге көбейтіледі де, нәтижелері тәжірибелік-статистикалық әдіспен алынған бір тұрақты мөлшермен қосылады. Егер нәтиже теріс болса, банкроттық мүмкіндігі аз. 2 оң маңызы банкроттықтың биік мүмкіндігін көрсетеді;

- Кәсіпорынның дәрменсіздігі туралы шешім қабылдау негізі – ҚР дәрменсіз мемлекеттік кәсіпорындарды жою, қаржылық-экономикалық сауықтыру, реорганизация механизмі туралы Ережемен және кәсіпорын баланс құрылымын бағалау тәртібі туралы Ережемен қалыптасқан кәсіпорын баланс құрылымының қанағаттық бағасын беру үшін критерийлер жүйесі.
- Кәсіпорынның қаржы жағдайын талдауын өткізу **мақсаты** – баланс құрылымы қанағатсыз екен, кәсіпорын – төлемге қабілетсіз екен шешімді негіздеу

- **Баланс құрылым қанағаттығын талдау және бағалау** келесі көрсеткіштер негізінде өткізіледі:
- - ағымды активтердің ағымды міндеттерге қатынасымен анықталатын **ағымды өтімділік коэффициенті**. Бұл көрсеткіш кәсіпорынды шаруашылық әрекет жасауға және кәсіпорынның ағымды міндеттерін өтеу үшін айналым қаражатпен жалпы қамтуды сипаттайды.
- - өзіндік айналым қаражатының ағымды активтерге қатынасымен анықталатын **өзіндік қаражатпен қамту коэффициенті**. Ол кәсіпорында оның қаржылық тұрақтылығына қажетті өзіндік айналым қаражаты болуын сипаттайды.

- Кәсіпорынның баланс құрылымын қанағатсыз, ал кәсіпорынды төлемге қабілетсіз деп есептеуіне негіз болатын шарттың бірі: есеп мерзімінің соңында ағымды өтімділік коэффициенті 2,0-ді құраса; өзіндік қаражатпен қамту коэффициенті – 0,1-ден аз болса.
- Баланстың қанағатсыз құрылымында өз төлем қабілеттігінің нақты мүмкіндігін қайтару үшін, төлем қабілеттігін қайтару коэффициенті 6 айға келесі формула арқылы есептеледі
-
- $$K_q = (K_a^{ae} + T_t / E_m (K_a^{ae} - K_b^{ae})) : K_{norm}^{ae},$$
-

- мұнда $Ka^{a\theta}$ – есеп мерзімінің соңына ағымды өтімділік коэффициенті;
- $K_n^{тл}$ - есеп мерзімінің басына ағымды өтімділік коэффициенті;
- $K_{норм}$ – 2,0-ге тең ағымды өтімділіктің нормативтік коэффициенті;
- T_t – тұрақталған мерзімде төлем қабілеттігін қайтару, айларда (6 ай);
- E_m – есеп беру мерзімі.
- Егер коэффициент 1-ден аз болса, кәсіпорында келесі 6 ай ішінде төлем қабілеттігін қайтаруға мүмкіндігі болмайды.

- Баланстың қанағатты құрылымында қаржылық жағдайдың тұрақтылығын тексеру үшін 3 айға дейін мерзімге төлем қабілеттігін жоғалту коэффициенті формула арқылы есептеледі:
- $K_{ж} = (K_{a^{a\theta}} + T_t / E_m (K_{a^{a\theta}} - K^{a\theta})) : 2,$
- мұнда T_t – 3 айға дейін тұрақталған мерзімде төлем қабілеттігін жоғалту.

- Мүмкіндік банкроттықты болжамдайтын бірнеше әдістері бар:
- 1) Екіфакторлық модель келесі формула арқылы есептеледі:
-
- **$Z = 0,3877 - 1,0736Kж + 0,0579Kқт,$**
-
- мұнда $Kж$ – жабу коэффициенті (ағымды өтімділік коэффициенті);
- $Kқт$ – қаржы тәуелдігінің коэффициенті (несие қаражатының пассивтер қосындысына қатысуы).
- $Z=0$ кәсіпорындарда банкроттық мүмкіндігі 50 % құрайды. Егер Z 0-ден көп болса, мүмкіндігі 50 %-дан асады және біртіндеп Z -ның өсуімен бірге өседі. Бұл әдістің кемшілігі – ол басқа маңызды көрсеткіштердің (тиімділік, активтерді қайта беру және т.б.) қаржылық жағдайға деген ықпалын есепке алмайды. Бұл әдістің көмегімен болжам қатесі $\Delta Z = \pm 0,65$ интервалымен бағаланады;

- 2) бесфакторлық әдіс келесі моделді қолданады:
-
- $Z = 1,2K_{\text{айн}} + 1,4K_{\text{ат}} + 3,3K_{\text{т}} + 0,6K_{\text{ж}} + 1,0K_{\text{б}},$
-
- $Z = 1,2K_{\text{об}} + 1,4K_{\text{нп}} + 3,3K_{\text{р}} + 0,6K_{\text{п}} + 1,0K_{\text{ом}},$
-
- мұнда $K_{\text{айн}}$ – активтердегі айналым қаражатының үлесі (ағымды активтердің барлық активтер қосындысына қатысуы);
- $K_{\text{ат}}$ – активтер тиімділігі (таза табыстың барлық активтер қосындысына қатысуы);
- $K_{\text{т}}$ – жалпы табыс бойынша есептелген активтер тиімділігі;
- $K_{\text{ж}}$ – капиталдың нарықтық бағасы бойынша жабу коэффициенті (акционерлік капитал нарықтық құнының қысқамерзімді міндеттер қосындысына қатысуы);
- $K_{\text{б}}$ – барлық активтерді беру (өнім өткізуден алынған табыстың барлық активтер қосындысына қатысуы).

- Егер $Z < 1,8$, банкроттық ықтималдығы өте биік;
- $1,81 < Z < 2,7$ – ықтималдығы өте биік;
- $2,8 < Z < 2,9$ – ықтималдығы мүмкін;
- $Z > 3$ – ықтималдығы өте төмен.
- Бұл әдістің кемшілігі – бұның тек ірі кәсіпорындарға тиістісі.
- 3 Жетіфакторлық әдіс 5 жылдың ішінде 70 % дәлдігімен банкроттықты болжауға көмектеседі. Ол келесі көрсеткіштерді енгізеді: активтер тиімділігі, жабу, өтімділік, автономдық және т.б. коэффициенттері. Оның жағымсыз жағы – ақпарат аздығы.

- **39-бап. Оңалту немесе банкроттық туралы іске қатысушы тұлғалар**
- Мыналар:
 - 1) борышкер;
 - 2) кредиторлар;
 - 3) кредиторлардың еңбекақы төлеу жөніндегі өкілі;
 - 4) прокурор;
 - 5) борышкер мүлкінің меншік иесі немесе ол уәкілеттік берген тұлға;
 - 6) уәкілетті орган;
 - 7) уақытша басқарушы;
 - 8) оңалтуды басқарушы оңалту немесе банкроттық туралы іске қатысушы тұлғалар бола алады.

- **Z-модель Альтмана** (Z-счет Альтмана, Altman Z-Score) – это финансовая модель (формула), разработанная американским экономистом Эдвардом Альтманом, призванная дать прогноз вероятности банкротства предприятия.

- 4-х факторная Z-модель Альтмана используется для **непроизводственных предприятий** (акции которых не котируются на бирже). Формула четырехфакторной модели выглядит следующим образом:
 - $Z\text{-score} = 6.56T1 + 3.26T2 + 6.72T3 + 1.05T4$
 - где,
 - $T1 = \frac{\text{Рабочий капитал}}{\text{Активы}}$
 - $T2 = \frac{\text{Нераспределенная прибыль}}{\text{Активы}}$
 - $T3 = \frac{\text{ЕБИТ}}{\text{Активы}}$

- Интерпретация полученного результата:
- 1.1 и менее – "Красная" зона, существует вероятность банкротства предприятия;
- от 1.1 до 2.6 – "Серая" зона, пограничное состояние, вероятность банкротства не высока, но не исключается;
- 2.6 и более – "Зеленая" зона, низкая вероятность банкротства

- Для **производственных предприятий** (акции которых не котируются на бирже) используется 5-тифакторная Z-модель Альтмана. Формула пятифакторной модели Альтмана такая:
- $Z\text{-score} = 0.717T1 + 0.847T2 + 3.107T3 + 0.42T4 + 0.998T5$
- где,
- $T1 = \text{Рабочий капитал} / \text{Активы}$
 $T2 = \text{Нераспределенная прибыль} / \text{Активы}$
 $T3 = \text{ЕВІТ} / \text{Активы}$
 $T4 = \text{Собственный капитал} / \text{Обязательства}$
 $T5 = \text{Выручка} / \text{Активы}$
- Интерпретация полученного результата:
- 1.23 и менее – "Красная" зона, существует вероятность банкротства предприятия;
- от 1.23 до 2.9 – "Серая" зона, пограничное состояние, вероятность банкротства не высока, но не исключается;
- 2.9 и более – "Зеленая" зона, низкая вероятность банкротства

- Альтман, Лис, Таффлер, Тишоу и др

модель Альтмана

- $Z = 0,717X_1, + 0,847X_2 + 3,107X_3 + 0,42X_4 + 0,995X_5$
- где X_1 – собственный оборотный капитал/сумма активов;
- X_2 – нераспределенная прибыль/сумма активов; 22
- X_3 – прибыль до уплаты процентов/сумма активов;
- X_4 – балансовая стоимость собственного капитала/заемный капитал;
- X_5 –объем продаж (выручка)/сумма активов.
- Константа сравнения 1,23.
- Если значение $Z < 1,23$, то это признак высокой вероятности банкротства;
- значение $Z > 1,23$ и более свидетельствует о малой вероятности банкротства.

$$\underline{Z = -0,3877 - 1,0736 * K_{ТЛ} + 0,0579 * (ЗК/П)}$$

где $K_{ТЛ}$ – коэффициент текущей ликвидности;

$ЗК$ – заемный капитал; $П$ – пассивы.

При значении $Z > 0$ ситуация в анализируемой компании критична,

вероятность наступления банкротства высока.

Отметим, что во многих источниках формула приведена в виде:

$$\underline{Z = -0,3877 - 1,0736 * K_{ТЛ} + 0,579 * (ЗК/П)}$$

Формула расчета пятифакторной модели Альтмана

имеет вид:

$$Z = 1,2X1 + 1,4X2 + 3,3X3 + 0,6X4 + X5$$

где

X1 = оборотный капитал к сумме активов предприятия.

Показатель оценивает сумму чистых ликвидных
активов компании по отношению к совокупным активам.

X2 = не распределенная прибыль к сумме активов предприятия
отражает уровень финансового рычага компании.

X3 = прибыль до налогообложения к общей стоимости активов

Показатель отражает эффективность операционной
деятельности компании.

X4 = рыночная стоимость собственного капитала
/ бухгалтерская (балансовая) стоимость всех обязательств.

X5 = объем продаж к общей величине активов предприятия,

В результате подсчета Z – показателя для конкретного

предприятия делается заключение:

- Если $Z < 1,81$ – вероятность банкротства составляет от 80 до 100%;
- Если $2,77 \leq Z < 1,81$ – средняя вероятность краха компании от 35 до 50%;
- Если $2,99 < Z < 2,77$ – вероятность банкротства не велика от 15 до 20%;
- Если $Z \leq 2,99$ – ситуация на предприятии стабильна,
- риск неплатежеспособности в течении ближайших двух лет крайне мал.